

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-126>

УДК 330.14.01

ЕВОЛЮЦІЯ СУТНОСТІ ТА ТЕОРІЙ ДОХОДУ

EVOLUTION OF THE ESSENCE AND THEORIES OF REVENUE

Кулик Марія Володимирівнакандидат економічних наук,
докторант, доцент кафедри,
Державний торговельно економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8732-7441>**Kulyk Mariia**

State University of Trade and Economics

Ця стаття розглядає сутність доходів та еволюцію теорій доходів. Визначено напрями теоретичних, методологічних та прикладних досліджень управління доходами на макро-, мезо- і мікрорівнях економіки. Обґрунтовано, що розуміння сучасних концепцій і теорій доходів дозволяє розкрити їх багатofункціональне значення. У аспекті макроекономічного значення обумовлене комплексне співвідношення між сукупним попитом і сукупною пропозицією, в розрізі видів економічної діяльності, соціально-економічного розвитку регіонів. Охарактеризовано процес формування доходів за умов несприятливої кон'юнктури, що обумовлено його сприйняттям як рушійної сили та мотиваційного фактору суспільного розвитку. З урахуванням різновекторного значення доходу як структурного базису економіки розкрито та охарактеризовано його системні ознаки.

Ключові слова: доходи, управління доходами, еволюція теорій доходів, економічна діяльність, трансформація ринку.

This article examines the essence of revenue and the evolution of revenue theories. The directions of theoretical, methodological and applied studies of revenue management at the macro-, meso- and micro-levels of the economy are determined. It is justified that the understanding of modern concepts and theories of revenue allows us to reveal their multifunctional meaning. In the aspect of macroeconomic significance, a complex relationship between aggregate demand and aggregate supply is determined, in terms of types of economic activity, socio-economic development of regions. The process of revenue generation under adverse economic conditions is characterized, which is due to its perception as a driving force and motivational factor of social development. Taking into account the multi-vector value of revenue as a structural basis of the economy, its systemic features are revealed and characterized. *The purpose* of this article is to study of the essence and evolution of theories of revenue. *Methodology of research.* The work uses the method of generalization, with the help of which essence and general features of revenue are determined. To study the features of revenue the methods of analysis and synthesis was chosen. *Findings.* It was determined that the essence of revenue, which being complex in functional content, diverse in levels of formation and types, as an indicator of financial status and a source of development is under the influence of a complex of factors, the action of which is characterized by multi-speed dynamics. The problem of the development of the theory of income management a priori is a field of wide research interest. This interest is based on the epistemological tradition of understanding the processes of socio-economic transformations of social development. That is why the scientific request for a theoretical understanding of the factors that determine the development of new approaches to income management has a clear practical orientation. *Originality.* An updated scheme of evolution of income theories is proposed. The scheme provides classical and modern theories that are focused on the essence of the revenue, depending on their features. *Practical value.* We determined the economic essence of the category revenue, analyzed the main theoretical aspects, interrelationships and scientific views regarding the interpretation of the concepts of "economic activity" and "profit", as well as changes in these views at different stages of market transformation.

Keywords: revenue, revenue management, evolution of income theories, economic activity, market transformation.

Постановка проблеми. Наукові основи економічного поняття «дохід» досить активно обговорюються як в теоретичній, так і прикладній сферах, тому сучасні теорії управління

доходами є багатоаспектними і займають чільне місце у наукових дослідженнях. Огляд теоретичних положень вітчизняних і зарубіжних праць, присвячених вирішенню наукових

проблем управління доходами, переконливо свідчить, що у науковому середовищі здійснено глибоке його опрацювання на засадах системного, функціонального, процесного та комбінованих підходів. Конкретні напрями теоретичних, методологічних та прикладних досліджень управління доходами на макро-, мезо- і мікрорівнях економіки присвячено вивченню: понятійного апарату сутності доходів, теорії і методології їх формування; зв'язків національного доходу з іншими макроекономічними показниками; управління доходами в секторах економіки, а також відносин, що виникають між секторами; теоретико-методологічних аспектів доходу підприємства; ролі доходу в структурних трансформаціях економіки України; теорії підприємницького доходу; інноваційних теорій доходу; інвестиційного доходу. Визначення економічної сутності категорії доходу вимагає, перш за все, дослідження основних теоретичних аспектів, взаємозв'язків та аналізу наукових поглядів щодо трактування понять «економічна діяльність» і «прибуток», а також зміни цих поглядів на різних етапах трансформації ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Ознайомлення з теоретичними працями зарубіжних і вітчизняних економістів, свідчать про відсутність єдиного, загально прийнятого визначення поняття «дохід» [1–5].

Сучасні вчені, такі як М. С. Пушкар, П. І. Юхименко, Ф. Ф. Бутинець, В. С. Сухарські, Л. Г. Мельник, І. М. Бойчук та ін. по-різному трактують визначення доходів. Одні порівнюють їх з вартістю продукції за мінусом витрат, інші під доходом розуміють виручку від реалізації, треті – потік грошових чи інших надходжень, четверті – грошові або матеріальні цінності, п'яті – надходження економічної вигоди або збільшення активів, що призводять до зростання власного капіталу [6, с. 204; 7].

Метою статті є дослідження сутності і еволюції теорій доходів.

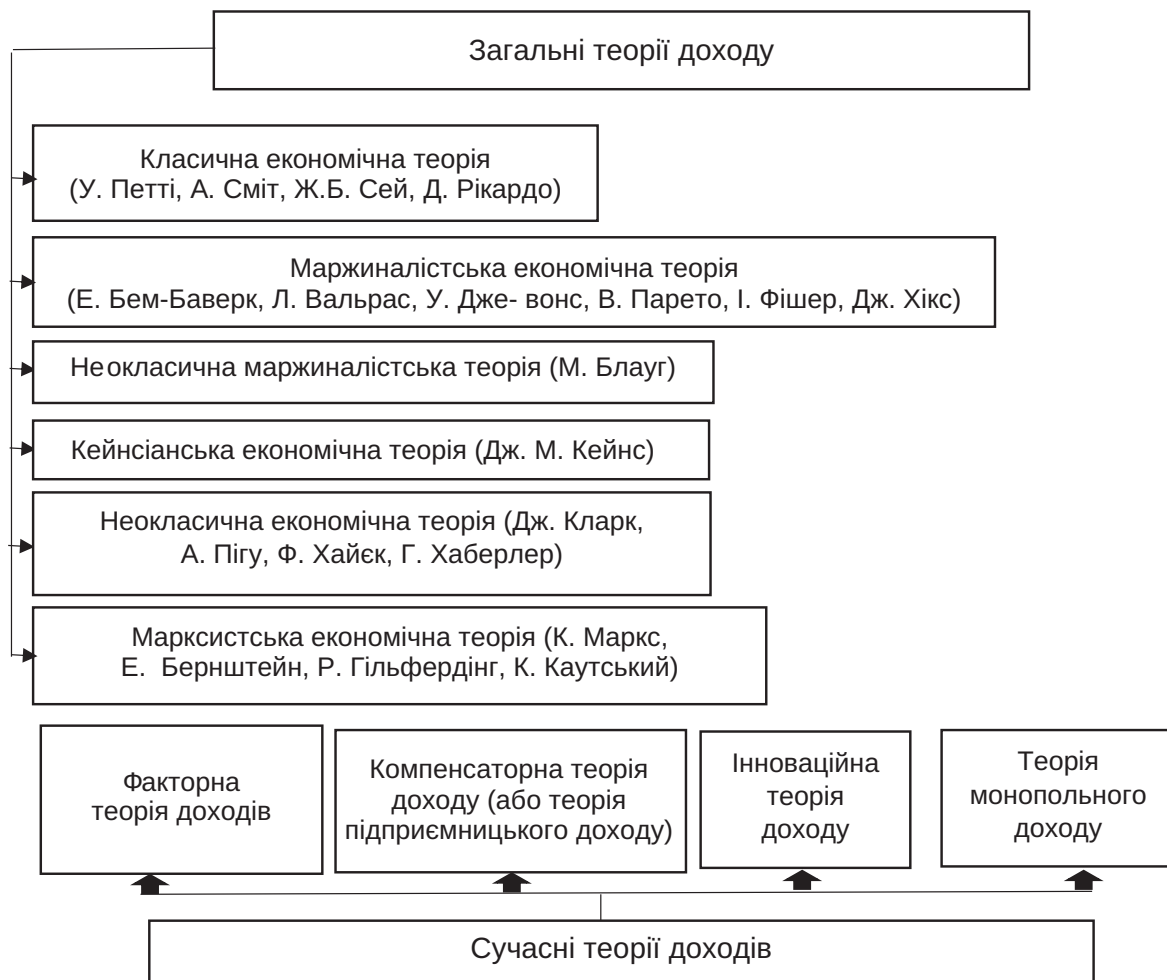
Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна активність, створення умов для залучення інвестицій та диверсифікація напрямів діяльності навіть в умовах відсутності помітного росту доходів під час повномасштабної війни спроможні зберегти позитивні тенденції, що обумовлюється поліфункціональним характером господарської діяльності, яка виявляється у високому ступені автономності та універсальності усіх складових національного доходу, оскільки дохід – це частина сукупного суспільного продукту, в якому представлена новоство-

рена протягом року в тій чи іншій країні вартість [8]. Ще в першій половині ХХ століття в Англії Нобелівський лауреат Джеймс Мід в своїй книзі «Національний дохід, національні витрати та платіжний баланс» трактував національний дохід як складну систему, базуючись на теорії Кейнса [9].

Запровадження категорії «доходи» та створення системи управління доходами розпочалося з формуванням та розвитком держави як політично-економічного утворення. Звідси випливало, що будь-яка суспільно корисна праця могла сприяти зростанню доходу, що досліджувалося протягом багатьох століть. Відповідно до еволюції розуміння суті та економічної і політичної природи держави та особливостей ринку змінювалося і уявлення про сутність доходу. Відомий англійський економіст Джон Річард Хікс зазначив різноманітність підходів авторів до сутності визначення доходу, які були досить суперечливими [10]. Відповідно в економічній теорії категорію доходу по-різному тлумачать економічні течії (класична, маржиналістська, неокласична маржиналістська, неокласична, марксистська економічні теорії). Щодо питання формування науки про доходи та системи управління доходами, розвиток наукової думки та тлумачення доходів як економічної категорії, а також формування теоретичних положень про їх суть та природу розпочалося меркантилістами у ХVI столітті через пошуки шляхів збільшення доходів сфери обігу, а саме торгівлі. Фізіократи розглядали дохід як ренту, яка одержана в силу володіння землею і призначена для непродуктивного споживання [11]. Представники класичної школи політекономії під доходами розуміли джерело вигоди отримане внаслідок використання суспільно корисної праці, а розквіт науки про доходи припав на ХVIII–ХІХ ст. Таким чином, історія розвитку теорії доходів налічує велику кількість наукових напрямів та теорій (рис. 1).

Відправною точкою формування та розвитку теорій економічної природи доходу стало досліджене і обґрунтоване класиками економічної науки А. Смітом та Д. Рікардо трактування поняття, які розглядали дохід як джерело вигоди не тільки на стадії виробництва продукції у формі скорочення витрат, а й у процесі обміну товарами у формі збільшення обсягу продажів. Окрім того, А. Смітом було виділено три види доходу:

- заробітну плату – як дохід робітників;
- дохід підприємства – як частину вартості, яка створюється робітниками;

Рис. 1. Еволюція теорій доходів

Джерело: складено на основі [13; 14]

– ренту.

Водночас Жан Батист Сей в своїй факторній концепції вартості розглядав підприємницький дохід (від реалізації товару) і відсоток, як джерела утворення доходу. З плином часу поглиблювалися дослідження сутності доходів.

Так, відомий економіст ХХ століття Бем-Баверк заявляв, що доходи – це результат представлення власниками вартості факторів виробництва в процесі ціноутворення [12]. Заробітна плата робітника залежить від поточної вартості виробленого ним продукту. Таким чином розраховується і дохід від землі.

Подальший розвиток вчення про дохід супроводжується появою ідеї вивчення джерел їх виникнення та пошуку шляхів їх збільшення, яка була розвинута у вітчизняних економістів В.В. Сопко та В.П. Завгородній та полягала у трактуванні доходів як валового надходження економічної вигоди протягом звітного періоду, адже в процесі операційної діяльності підприємства відбувається збільшення власного

капіталу [15, с. 283]. Певним продовженням ідеї трактування доходу як надходження економічних вигод є міркування Ф.Ф. Бутинця, який уточнює джерела виникнення доходів: "...які виникають у результаті діяльності підприємства у вигляді виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), гонорарів, відсотків, дивідендів тощо [16, с. 509]. Найбільш широким, на нашу думку, є визначення запропоноване В.В. Полянко, відповідно до якого роль доходів полягає у отриманні конкретних економічних вигод, внаслідок використання в господарському процесі залучених для цього економічних ресурсів в умовах прийняттого рівня підприємницького ризику, досягнутого рівня конкурентних переваг внаслідок інноваційної активності та відповідного конкурентного (монопольного) становища на певному сегменті ринку [13].

Так, вищенаведені підходи характеризуються концентрацією на об'єкті та моноаспектністю, є неоднозначними, що значною

мірою ускладнює у подальшому побудову конкретних моделей аналізу. Зважаючи на це, нами зроблено висновок, що дана ситуація є дещо формальною і не може повною мірою відображати існуючі реалії розуміння сутності доходу та його змісту. Зважаючи на розвиток теорії управління доходами як самостійного наукового економічного знання, запропоновано виокремити такі рівні її наукового дослідження: Макрорівень, мезорівень, мікрорівень, рівень індивідуума.

Крім того, на особливості формування доходів впливає інституційне середовище, що змінюється під впливом багатьох чинників, пов'язаних із діяльністю різноманітних суб'єктів. Отже, стабільність процесу формування доходів, навіть за умов несприятливої кон'юнктури обумовлюється його сприйняттям як рушійної сили та мотиваційного фактору суспільного розвитку. Аргументами щодо сприйняття доходу як рушійної сили та мотиваційного фактору суспільного розвитку є особливості саморегуляції ринкової системи, які обумовлюють те що, фінансова криза найбільш відчутно вплине на країни, які зазнали наслідків банківської кризи та відсутності інвестицій, що призведе до дефіциту капіталу та загальної продуктивності факторів виробництва порівняно з докризовими тенденціями, а також повільнішим впровадженням технологій. Тому доцільно з огляду на інтерпретацію сучасної стадії розвитку світової економічної системи, що характеризується глобалізацією і урбанізацією; прискоренням темпів науково-технічного прогресу; інформатизаційними процесами; перетворенням екології на економічний ресурс; переоцінкою старих традиційних ресурсів і виробничих технологій; зміною функцій держави [17] варто наголосити, що управління доходами є одним із найважливіших складових державної економічної політики. Показово, що характеристики доходу реалізуються у забезпеченні переходу економічної системи до вищого не тільки кількісного, а й якісного стану; стимулювання максимального використання результатів науково-технічного прогресу, спеціалізації країни у світовому поділі праці, інтеграційних та інноваційних процесів, які визначають особливості здійснення господарської діяльності підприємств. Багатофункціональне значення доходів у даному аспекті обумовлене комплексним співвідношенням між сукупним попитом і сукупною пропозицією, макроекономічними значеннями видів економічної діяльності, соціально-економічним розвитком регі-

онів. Науковці з урахуванням різновекторного значення доходу як структурного базису економіки достатньо повно розкрили та охарактеризували у різних дослідженнях його системні ознаки: *комплексність, функціональність, ієрархічність, інваріантність, комплементарність, емерджентність, стійкість* [18].

Комплексність доходу відображає системну єдність і взаємозв'язок усіх його компонент та джерел формування. *Функціональна* основа характеризує структурно-логічні зв'язки між центрами доходів в економічній системі, функціональні особливості та механізми регулювання їх діяльності. *Ієрархічність* доходів характеризується багаторівневою упорядкованістю та стійкістю множини елементів господарської системи.

Інваріантність відображає спосіб розподілу додаткових отриманих доходів. *Комплементарність* виражає взаємодоповнюваність й організаційно-структурну відповідність елементів системи доходів, забезпечуючи синергетичні ефекти. *Емерджентність* передбачає формування та наявність у системі доходів особливих властивостей, не характерних її компонентам. *Стійкість* характеризує такий стаціонарний стан системи доходів, що забезпечують збалансованість між її підсистемами та обумовлюють її здатність до диференціації.

Враховуючи теоретичну та методологічну значущість виконаних досліджень, визнаючи важливість науково-практичного внеску для розвитку теорії управління доходами, ґрунтуючись на їх основних положеннях, відзначаємо, що вагомі наукові доробки є свідченням реальної багатогранності сутності доходу та постійної уваги науковців до проблем ефективного функціонування і конкурентоспроможного розвитку суб'єктів господарювання.

Висновки. За результатами дослідження сутності доходу, визначено, що дохід, будучи складним за функціональним змістом, різноманітним за рівнями формування і видами, як індикатор фінансового стану і джерело розвитку підпадає під вплив комплексу чинників, дія яких характеризується різношвидкісною динамікою. Проблема розвитку теорії управління доходами апіорі є сферою широкого дослідницького інтересу. Цей інтерес спирається на гносеологічну традицію осмислення процесів соціально-економічних трансформацій суспільного розвитку. Саме тому, науковий запит на теоретичне осмислення чинників, які детермінують розвиток нових підходів до управління доходами має чітку практичну спрямованість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Павелко О. В. Теоретичний аспект дослідження сутності поняття “дохід” та особливості його класифікації. *Наукові записки. Серія “Економіка”. Фінансова система України. Частина 1*. 2008. Вип. 10. С. 285–293.
2. Панченкова Ю. В., Зеленська О. Г. Економічна суть доходів основної діяльності промислового підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. № 21(10). С. 239–248.
3. Парнюк В. Визначення поняття «дохід» в економічній теорії. *Економіка України*. 2012. Вип. 3. С. 36–48.
4. Чабанюк О. М., Мелешко О. А. Економічна сутність, умови визнання та класифікація витрат, доходів і фінансових результатів основної діяльності підприємств. *Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць*. 2012. Вип. 22(4). С. 301–307.
5. Haig Robert M. The concept of income – economic and legal aspects. *Forerunners of Realizable Values Accounting in Financial Reporting*. 2020. P. 140–167.
6. Гуріна Н. В. Економічна сутність доходів та їх класифікація: проблеми і шляхи вирішення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 12. Ч. 1. С. 203–205.
7. Круш П. В., Кавтиш О. П., Ткаченко Т. П. Управління та регулювання як чинники розвитку підприємств національного господарства : монографія. Київ : НТУУ «КПІ», 2014. 404 с.
8. Беркита К. Ф. Економічна статистика : навч. посібник. Київ : “Професіонал”, 2004. 208 с.
9. Meade James E., Stone Richard. The construction of tables of national income, expenditure, savings and investment. *The Economic Journal*. 1941. 51.202/203. P. 216–233.
10. Diewert E., Fox K. J. Alternative Output, Input and Income Concepts for the Production Accounts. 2022.
11. Tsoulfidis L. The physiocratic theory of tax incidence. *Scottish Journal of Political Economy*. 1989. 36.3. P. 301–310.
12. Adair-Totef C. *The early Austrian school of economics: money, value, capital*. Routledge, 2022. DOI: <https://doi.org/10.4324//9781003193746>
13. Полянко В. В. Стратегія управління доходами торговельного підприємства : дис. ...канд. екон. наук: 08.07.05. Київ, 2002. 220 с.
14. Піскун А. Економічна сутність фінансового результату підприємства. *Наукові перспективи (Наукові перспективи)*, 2023, 2 (32). DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-2\(32\)-327-339](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-2(32)-327-339)
15. Сопко В. В., Завгородній В. П. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу: Підручник. Київ : КНЕУ, 2004. 411 с.
16. Бухгалтерський фінансовий облік: Підручник / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. Житомир : ПП “Рута”, 2003. 726 с.
17. Кравченко В. Н. Трансформаційні процеси та концепції економічного зростання. URL: <http://www.modeling.at.ua/publ/8-1-0-29>
18. Назаркевич І. Б. Державне регулювання структурних змін в економіці України: проблеми та перспективи : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 356с.

REFERENCES:

1. Pavelko O. V. (2008) Teoretychnyi aspekt doslidzhennia sutnosti poniattia “dokhid” ta osoblyvosti yoho klasyfikatsii [The theoretical aspect of the study of the essence of the concept of "income" and the peculiarities of its classification]. *Naukovi zapysky. Seriiia “Ekonomika”. Finansova systema Ukrainy – Proceedings. “Economy” series. Financial system of Ukraine, part 1, vol. 10, pp. 285–293.* [in Ukrainian]
2. Panchenkova Yu. V., Zelenska O. H. (2011) Ekonomichna sut dokhodiv osnovnoi diialnosti promyslovoho pidpriemstva [The economic essence of the income of the main activity of the industrial enterprise]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific bulletin of NLTU of Ukraine, vol. 21(10), pp. 239–248.* (in Ukrainian)
3. Parniuk V. (2012) Vyznachennia poniattia dokhod v ekonomichnii teorii [Defining the concept of income in economic theory]. *Ekonomika Ukrainy, vol. 3, pp. 36–48.* (in Ukrainian)
4. Chabaniuk O. M., Meleshko O. A. (2012) Ekonomichna sutnist, umovy vyznannia ta klasyfikatsiia vytrat, dokhodiv i finansovykh rezultativ osnovnoi diialnosti pidpriemstv [Economic essence, recognition conditions and classification of expenses, income and financial results of the main activity of enterprises]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific bulletin of NLTU of Ukraine, vol. 22(4), pp. 301–307.* (in Ukrainian)
5. Haig Robert M. (2020) The concept of income—economic and legal aspects. In: *Forerunners of Realizable Values Accounting in Financial Reporting*, pp. 140–167.
6. Hurina, N. V. (2015), Ekonomichna sutnist dokhodiv ta yikh klasyfikatsiia: problemy i shliakhy vyrishennia [The economic essence of incomes and their classification: problems and solutions]. *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University, vol. 15/1, pp. 203–205.* (in Ukrainian)

7. Krush, P. V., Kavtysh, O. P. and Tkachenko, T. P. (2014), Upravlinnia ta rehulivannia iak chynnyky rozvytku pidpriemstv natsional'nogo hospodarstva [Management and regulation as factors in the development of enterprises of the national economy]. Kyiv: NTUU «KPI», 404 p. (in Ukrainian)
8. Berkyta K. F. (2004) Ekonomichna statystyka: navch. posibnyk [Economic statistics]. Kyiv: Profesional, 208 p. (in Ukrainian)
9. Meade J. E., Stone, R. (1941). The construction of tables of national income, expenditure, savings and investment. *The Economic Journal*, vol. 51(202/203), pp. 216–233.
10. Diewert E., Fox K. J. (2022). Alternative Output, Input and Income Concepts for the Production Accounts.
11. Tsoulfidis L. (1989). The physiocratic theory of tax incidence. *Scottish Journal of Political Economy*, vol. 36(3), pp. 301–310.
12. Adair-Toteff C. (2022) *The early Austrian school of economics: money, value, capital*. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781-0031-93746>
13. Polianko V. V. (2002) *Stratehiia upravlinnia dokhodamy torhovelnoho pidpriemstva* [Revenue management strategy of a trading company]: dys...kand. ekon. nauk : 08.07.05. Kyiv, 220 s. (in Ukrainian)
14. Piskun A. (2023) Ekonomichna sutnist finansovoho rezultatu pidpriemstva [The economic essence of the financial result of the enterprise] *Naukoviperspektyvy*, vol. 2(32). DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-2\(32\)-327-339](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-2(32)-327-339) (in Ukrainian)
15. Sopko V. V., Zavorodnii V. P. (2004) Orhanizatsiia bukhhalterskoho obliku, ekonomichnoho kontroliu ta analizu: Pidruchnyk [Organization of accounting, economic control and analysis: Textbook]. Kyiv: KNEU, 411 p. (in Ukrainian)
16. Butynets F. F. (ed.) (2003) *Bukhhalterskyi finansovy oblik: Pidruchnyk* [Accounting and financial accounting: Textbook]. Zhytomir: Ruta, 726 p. (in Ukrainian)
17. Kravchenko V. N. (2009) Transformatsionnyie protsessy i kontseptsii ekonomicheskogo rosta [Transformational processes and concepts of economic growth] Available at: <http://www.modeling.at.ua/publ/8-1-0-29>
18. Nazarkevych I. B. (2020) *Derzhavne rehulivannia strukturnykh zmin v ekonomitsi Ukrainy: problemy ta perspektyvy : monohrafiia. : [State regulation of structural changes in the economy of Ukraine: problems and prospects: monograph]*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 356 p. (in Ukrainian)